

DOI 10.34132/pard2024.25.01

Отримано: 09 березня 2024

Змінено: 12 травня 2024

Прийнято: 30 травня 2024

Опубліковано:

25 вересня 2024

Received: 09 March 2024

Revised: 12 May 2024

Accepted: 30 May 2024

Published:

25 September 2024

Anastasiia Shulha

LEGAL REGULATION OF THE APPLICATION OF POLITICAL CORRECTNESS IN PUBLIC SERVICE IN UKRAINE

The article analyzes the legal regulation of the use of political correctness in public service in Ukraine under modern conditions. At the beginning of the study, the prerequisites for the emergence and conditions for the implementation of the idea of political correctness are mentioned. The meaning of the concept of «political correctness» is revealed from different angles, taking into account what exactly is included in it and in what context it is used. It is indicated that the use of political correctness in the public service contributes to the establishment of contacts between different categories of persons, the formation of friendly and neutral relations, the strengthening of humanistic attitudes in society and the strengthening of the public's trust in the government (official apparatus). The main part of the article is devoted to the analysis of the normative consolidation of the idea of political correctness in international and domestic legal acts. It is found out, that the provisions of the studied international documents contain norms that indirectly regulate the issue of ensuring political correctness in the sphere of public administration and in other social spheres. There is no clear normative definition of the concept of «political correctness» in their provisions. It is established that the national legislation also does not contain a normative definition of the concept of «political correctness», but only establishes the principles of «discrimination-free barriers». These principles are laid down in Art. 24

of the Constitution of Ukraine. On the basis of the specified constitutional norm, legal acts detailing the application of political correctness in public service in Ukraine were adopted at different time intervals. At the end of the article, it is concluded that political correctness in the modern world is an important element of everyday communication, especially in the field of public administration. Political correctness is a standard of socially permissible and acceptable behavior of public officials when communicating with different groups (age, ethnic, sexual, etc.) of the population with the aim of preventing any oppression or humiliation of human honor and dignity, by using stylistically neutral vocabulary and non-verbal communication.

Key words: *political correctness, impartiality, inequality, behavior pattern, discrimination, gender approach.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні питання політкоректності в умовах війни набуло особливого «забарвлення» та є чи найбільш гострим у суспільстві. Оскільки суттєво змінилися норми комунікативної поведінки (наприклад, використання ненормативної лексики у засобах масової комунікації, в організаціях); у зв'язку з активними військовими діями з'явилась велика кількість людей, які мають фізичні вади різного ступеню (відсутність кінцівок чи інших органів, порушення роботи опорно-рухового апарату, рубцеві сліди на тілі тощо); все більше жінок, через посилення мобілізаційних заходів, освоюють «чоловічі професії», збільшується гендерний (гендерна нерівність) та віковий розрив у трудових відносинах; незважаючи на масову міграцію людей за межі України, значний відсоток представників різних етнічних груп досі залишаються на території держави, котрі відповідно мають неоднаковий колір шкіри, сповідують різну релігію. Все це вимагає більш відповідального ставлення до комунікативного процесу, що полягає, насамперед, в уникненні будь-яких висловлювань, які можуть певним чином зачіпати чи принижувати честь і гідність людей. Адже кожна особистість заслуговує на рівне, неупереджене та поважливе ставлення до себе та до власних переконань.

Не є винятком у цьому контексті й сфера публічного управління, котра вже не один рік зазнає демократично-реформаторських змін. Публічні службовці, котрі представляють державу/громаду повинні належним чином комунікувати з громадськістю та з власними колегами, використовуючи «коректні» вербальні й невербальні засоби комунікації. Мова йде безпосередньо про дотримання публічними службовцями у процесі здійснення ними своєї професійної діяльності такого принципу як принцип політичної коректності (політкоректності).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження політкоректності зробили як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, серед яких можна назвати: Д. Бородіну, О. Завадську, І. Лощенову, Г. Лурі, В. Нікішину, В. Реймонда, С. Савойську, В. Тарасову та ін. Безпосередньо питання політкоректності на публічній службі досліджували: В. Андріяш, Н. Євтушенко, В. Ємельянов.

Проте, незважаючи на багаторічний досвід та значну кількість наукових праць вітчизняних й іноземних дослідників, питання правового регулювання і дотримання принципу політкоректності на публічній службі, особливо в умовах війни та у післявоєнний період, потребує додаткових досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Метою статті є аналіз правового регулювання застосування політкоректності на публічній службі в Україні за сучасних умов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «політкоректність» активно почали використовувати відносно нещодавно – з 80-х років минулого століття у США. У той час консервативні представники американських університетів застосовували даний термін для позначення різних соціальних рухів з питань культурного плюралізму, захисту прав сексуальних меншин, гендерної рівності (особливо на керівних посадах, зокрема, у сфері публічного управління), обмеження проявів неприйнятних форм поведінки, таких як расизму, сексизму, гомофобії тощо [27].

Водночас деякі науковці стверджують, що термін «політкоректність» з'явився набагато раніше, як відповідь на

соціально-економічні системи 1930-х (капіталізм, фашизм, комунізм). Так, наприклад, у 1929 р. була створена Франкфуртська наукова школа, представники якої (Т. Адорно, Г. Маркузе, Е. Фромм) жорстко критикували капіталізм та марксизм-ленінізм як негнучкі системи суспільної організації, що сповненні антигуманності, соціальної упередженості і стереотипності.

Свого часу один із прибічників Франкфуртської школи (Г. Маркузе) сказав, що: «Захід здійснив геноцид проти всіх цивілізацій та культур, з якими стикався. США та західна цивілізація – найбільше у світі місце зосередження расизму, сексизму, ксенофобії, антисемітизму, фашизму та нарцисизму. Американське суспільство – гнітюче і порочне, таке, яке не заслуговує на відданість йому» [5]. Відповідно вся діяльність цієї наукової школи була спрямована на завоювання та знищення Західної цивілізації, шляхом використання контркультури 60-х років минулого століття, прогресивізму, мультикультуралізму, а також політкоректності.

Таким чином, ідея політкоректності з кожним десятиліттям ХХ століття набувала все більшого поширення, при цьому не лише на території США, а й в інших країнах світу і вже у 90-х роках стала невід’ємною частиною сфери публічного управління.

Наприкінці ХХ століття – на початку ХХІ століття боротьба за політкоректність перетворилась у гостру політичну проблему, вирішення якої призвело до вагомих змін у комунікативному процесі, шляхом очищення мови від ознак «расизму», «сексизму», «ксенофобії», дискримінації за матеріальним, соціальним і фізичним станом, віросповіданням тощо. У результаті політкоректність стала нормою соціокультурної і мовної поведінки, поступово перетворившись в ідеологію сучасної західної демократії, яка «ґрунтується на концептах справедливості, рівноправ’я, дотримання прав людини» [8].

Сьогодні політкоректність, як норма соціально-прийнятної поведінки, є атрибутом сучасного громадянського суспільства демократичних країн, в яких особливу роль відведено публічно-владним інститутам й публічній службі, зокрема, що «задають тренд» правомірної поведінки.

Досліджуване поняття можна трактувати по-різному, зважаючи на те, що саме вкладається у нього та в якому контексті його застосовують. Деякі вчені (наприклад, В. Реймонт) стверджують, що політкоректність – це «ідеологічно-політичний рух 1980–1990 рр. що сформувався і був поширений ліберальними групами у США, які виступали за дотримання норм нейтральної мови щодо статі, віку та ін.» [33]. Інші вчені (наприклад, Г. Лоурі) переконані, що це виключно «угода щодо обмеження суспільної думки, яка діє у певних колах» [32]. У свою чергу, є дослідники (наприклад, І. Лощенова, В. Нікішина), котрі розуміють політкоректність як гасло, що ілюструє ліберальний вектор розвитку сучасної політики [18]. Ці позиції, ми не поділяємо, погоджуючись із більшістю науковців (наприклад, Р. Белл, В. Базилев, О. Завадська), котрі тлумачить політкоректність як норму певної поведінки (соціокультурної чи мовної) [8] або як ідеологію сучасної західної демократії – побудови соціальної згуртованості в групі [2], під якою розуміється «здатність забезпечити доброзичливі взаємостосунки між всіма членами суспільства» [1].

Також можна погодитись із вітчизняними дослідниками (наприклад, Д. Бородіна), які вважають, що політкоректність виникла, як «культурно-поведінкова і мовна тенденція, націлена на заміну сталих термінів, здатних зачепити почуття і гідність тієї або іншої особи» (рис. 1) [3]. У цьому контексті цікавою на наш погляд, є позиція В. Ємельянова та Н. Євтушенко, котрі безпосередньо вважають, що «політкоректність, накладає свій відбиток на лексику, на синтаксис, морфологію і словотвори, призводить до зміни у культурній сфері, а соціальна реальність відтворюється людьми під впливом її інтерпретації і знань про неї за допомогою мови, яка має центральне значення для конструювання соціальної реальності, яка втілюється в соціально організованих актах інтерпретації» [7].

Узагальнюючи наведене можна сказати, що політкоректність – це певна модель поведінки (спосіб життя), направлена на згладжування «гострих кутів» при спілкуванні з різними верствами та групами (віковими, етнічними, статевими тощо) населення з

метою недопущення будь-яких утисків чи приниження честі й гідності людини, шляхом використання стилістично-неутральної лексики і невербальної комунікації. Вважаємо, що це одночасно й інструмент, який використовується у комунікативному процесі для встановлення меж на морально-ціннісному рівні, порушувати які не може незалежно від обставин. Відповідно застосування політкоректності на публічній службі сприяє налагоджуванню контактів між різними категоріями осіб, формуванню доброзичливо-нейтральних стосунків, укріплення гуманістичних настроїв у суспільстві та посилення довіри громадськості до влади (чиновницького апарату).

Рис. 1. Різновекторність тлумачення поняття «політкоректність».
Джерело: сформовано автором на основі [3]

Ідея політкоректності закріплена у численних міжнародних нормативно-правових актах, набуваючи все більшого світового визнання. Цікаво, що сам термін «політкоректність» у текстах міжнародних документів не згадується, а здебільшого застосовується

таке поняття як «дискримінація», що вказує на рівне і толерантне ставлення та максимально безбар'єрну реалізацію загальнолюдських прав і свобод. Серед таких документів можна виокремити:

– Загальну декларацію прав людини, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1948 р., положення якої лягли в основу наступних міжнародних актів, регіональних документів, національних конституцій і законів щодо забезпечення прав і свобод людини. В ст. 7 цієї Декларації закріплено, що «всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації» [9]. Відповідно враховуючи зазначене можна сказати, що у цьому документі, котрий прийнятий більше ніж півстоліття тому закладено передумови до встановлення політкоректної поведінки в суспільстві;

– Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, що була прийнята 4 листопада 1950 р., стала тією міжнародною угодою, завдяки якій держави-члени Ради Європи і сьогодні намагаються забезпечити кожній людині, яка перебуває під їхньою юрисдикцією, дотримання відповідних прав і свобод. Ухвалення цієї Конвенції стало відправною точкою для створення таких публічно-владних інституцій як Європейська комісія з прав людини (1954 р.) та Європейський суд з прав людини (1959 р.). Ключовою особливістю цього міжнародного документу є те, що він забезпечує дотримання прав і основоположних свобод людини на національному рівні та водночас гарантує дієву й ефективну систему їх захисту на міжнародному рівні. Україна, як член Ради Європи, ратифікувала Конвенцію лише в середині 1997 р., у результаті чого наша держава взяла на себе зобов'язання гарантувати та захищати передбачені цим документом відповідні права і свободи [31]. Дотримання політкоректності відображено безпосередньо у ст. 14 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод шляхом закріплення заборони дискримінації. Така заборонна означає, що «користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без

дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою» [6];

– Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, прийняту 25 грудня 1965 р., яка є зобов'язуючим документом для держав-учасниць щодо вжиття заходів для ліквідації всіх форм расової дискримінації, запобігання расизму в усіх його формах, зокрема расової сегрегації і, особливо, апартеїду. Адже такого роду дискримінації є посяганням на гідність особистості та проявом неполіткоректної поведінки, окрім того, порушують положення Загальної декларації прав людини та суперечать закладеним у Статуті ООН принципам. Відповідно з метою встановлення і дотримування дружніх і мирних відносин між країнами, в ч. 1 ст. 2 цього документи закріплено, що «держави-учасниці осуджують расову дискримінацію і зобов'язуються невідкладно всіма можливими способами проводити політику ліквідації всіх форм расової дискримінації і сприяти взаєморозумінню між усіма расами» [19];

– Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Це юридично обов'язкові документи, прийняті у грудні 1966 р. на основі положень Загальної декларації прав людини. У цих двох пактах максимально повно закріплено перелік та зміст основних прав людини, за порушення яких державами-підписантами буде притягнуто до різного рівня відповідальності. Щодо політкоректного ставлення до людини, то безпосередньо в ст. 26 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права проголошено, що «... закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини» [20]. У свою чергу, в ч. 2 ст. 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права визначено, що «... права, проголошені в цьому Пакті, здійснюватимуться без будь-

якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини» [21];

– Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, прийнятої 18 грудня 1979 р., яка спрямована на подолання будь-яких форм відмінностей чи обмежень жінок у порівнянні з чоловіками у політичному та суспільному житті країни, у тому числі представляти свої уряди на міжнародному рівні і брати участь у роботі міжнародних організацій, у сфері освіти, охорони здоров'я, зайнятості та в інших сферах економічного і соціального життя, а також в усіх питаннях, що стосуються шлюбу та сімейних стосунків [15]. Відповідно реалізація положень цього документу передбачає політкоректне ставлення до жінок як з боку самих чоловіків, так й інших жінок у різних суспільних сферах та життєвих ситуаціях.

– Конвенцію про права осіб з інвалідністю, прийнятої 13 грудня 2006 р., яка зобов'язує держави, котрі її підписали сприяти, захищати та гарантувати повну реалізацію прав людьми з обмеженими можливостями та забезпечувати їх рівність перед законом й іншими особами, а також виявляти й усувати бар'єри, що перешкоджають їм користуватися своїми правами і свободами. Тобто всі люди з обмеженими можливостями є повноправними та рівноправними членами суспільства, відповідно, будь-які обмеження, утиск чи приниження їх честі й гідності або інший вияв неполіткоректної поведінки має каратися згідно з національним законодавством держав-підписантів цієї Конвенції [16];

– Декларацію ООН про сексуальну орієнтацію і гендерну приналежність, схвалену Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 2008 р. Цей документ, аналогічно як і Загальна декларація прав людини, має рекомендаційний характер і направлений на залучення країн до боротьби з будь-якими проявами неполіткоректної поведінки у різних її контекстах по відношенню до представників ЛГБТ-спільноти. Безпосередньо у цьому документі міститься заклик адресований державам-підписантам – «...забезпечити прийняття та ефективне втілення у життя законодавчих та інших засобів, спрямованих на

боротьбу із дискримінацією за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, гарантувати повагу прав людини ЛГБТ» [30].

Окрім зазначених міжнародно-правових документів також можна назвати: Конвенцію про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100 (1951 р.); Конвенцію про дискримінацію в галузі праці та занять № 111 (1958 р.); Європейську соціальну хартію (1996 р.); Директиву Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 р. про встановлення загальних рамок для однакового ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності. У положеннях цих документів містяться норми, котрі опосередковано врегульовують питання забезпечення політкоректності у трудових відносинах та інших видах зайнятості у різних суспільствах.

У вітчизняному законодавстві, зважаючи на міжнародно-правову практику, також не міститься нормативного визначення поняття «політкоректність», а лише закріплено принципи «дискримінаційної безбар'єрності». Так, у ст. 24 Основного Закону України проголошено, що «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [17]. Положення цієї статті свідчить про вияв політкоректності по відношенню до різної категорії осіб, не зважаючи на відмінності у їх світогляді, віці, статті, матеріальному чи фізичному стані тощо.

На основі вказаної конституційної норми у різні часові проміжки були прийняті правові акти, що деталізують застосування політкоректності на публічній службі в Україні, з-поміж яких можна виокремити (в хронологічному порядку за датою їх прийняття):

– Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 р. № 875-XII, який визначає основи соціальної захищеності відповідної категорії осіб в Україні, гарантує їм рівні можливості для участі в усіх суспільних сферах, створення необхідних умов для ефективної реалізації прав і

свобод, а також ведення повноцінного способу життя відповідно до їх індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів. Цей Закон став одним із перших нормативних актів, в якому було закріплено і гарантовано політкоректне ставлення до людей з інвалідністю, причому як з боку інших людей, так і з боку органів влади та їх посадових осіб. Безпосередньо в ч. 2 ст. 2 даного Закону визначено, що будь-який вияв дискримінації за ознакою інвалідності забороняється [13];

– Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 26 липня 2005 р. № 1135/2005, виданий з метою підвищення рівня ефективності політики держави та узгодженої співпраці органів виконавчої влади щодо забезпечення однакового становища і можливостей усіх людей незалежно від їх статті. У даному документі містяться доручення голови держави щодо:

1. Організації роботи державних органів виконавчої влади на основі гендерних підходів з урахуванням досвіду зарубіжних країн;
2. Проведення науково-просвітницьких і виховних заходів, спрямованих на формування гендерно-нейтральної культури населення, а також провадження відповідної інформаційно-пропагандистської діяльності;
3. Організації і здійснення навчання державних службовців на постійній основі з питань гендерного нейтралітету в сфері публічного управління та ін. [28].

У зв'язку із підписанням зазначеного Указу на офіційному рівні був закріплений обов'язок публічних службовців поводити себе в органах влади політкоректно, за невиконання якого на них, відповідно до чинного законодавства, покладається персональна відповідальність;

– Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV, який став одним із перших фундаментальних законодавчих актів, спрямованих на забезпечення рівноправного становища усіх людей незалежно від їх статті, заклавши підвалини ідеї політкоректності не

лише на публічній службі, а в цілому, в українському суспільстві. У положеннях даного Закону визначено особливу роль і ступінь участі держави у формуванні толерантного ставлення людей один до одного у сфері освіти та медіа, у громадсько-політичній, соціально-економічній та інших суспільних сферах. У цьому контексті, важливою на наш погляд, є норма Закону, в якій прописано, що публічно-владні інституції та неурядові організації повинні сприяти збалансованому представництву статей (чоловіків і жінок) в управлінні та прийнятті рішень, для досягнення чого вони можуть у своїй діяльності застосовувати позитивні дії (ч. 2 ст. 7) [11]. Такими діями є заходи зі збільшення представництва тієї групи людей, яка є дискримінованою за певною ознакою (в даному випадку за ознакою статі) (наприклад, обов'язкова присутність певного відсотку жінок у складі уряду). Безпосередньо в ст. 7 вказаного Закону закріплено перелік органів, установ й організацій, наділених повноваженнями у сфері забезпечення паритетного становища як жінок, так і чоловіків та, які можуть вчиняти відповідні позитивні дії (рис. 2) [11]. Переконавшись, що такі законодавчі нововведення, прийняті майже двадцять років тому, слугували формуванню в Україні гендерно нейтральної лексики та уникненню мовного вираження гендерних стереотипів;

– Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від вересня 2012 р. № 5207-VI, який «визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина» [12]. У ст. 7 цього Закону закріплено напрями державної політики щодо запобігання та протидії дискримінації, які, на наш погляд, мають реалізовуватись комплексно та одночасно для досягнення максимального ефекту – формування усталеного антидискримінаційного ставлення людей один до одного та політкоректної поведінки (рис. 3) [12]. При цьому саме на публічних службовців як представників держави/громад, насамперед, покладено обов'язок стосовно реалізації законодавчо закріплених напрямів державної політики щодо запобігання та протидії будь-якої форми дискримінації;

Рис. 2. Органи, установи та організації, наділені повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.
Джерело: сформовано автором на основі [11]

Рис. 3. Напрями державної політики щодо запобігання та протидії дискримінації.

Джерело: сформовано автором на основі [12]

– Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII, в якому визначено принципи й організаційно-правові засади функціонування державної служби, орієнтованої на забезпечення інтересів держави і суспільства. У ст. 4 цього Закону закладено ідеї політкоректності на державній службі, що виражаються у рівному доступі громадян України до такої служби, з урахуванням виключно їх особистих якостей і досягнень, а також у політичній неупередженості (утримання службовцями від демонстрації власних політичних поглядів і уподобань під час виконання ними посадових обов'язків). В іншій нормі Закону (ч. 4 ст. 19) закріплено, що «... не допускаються будь-які форми дискримінації, визначені законодавством». Окрім того, в Законі чітко прописано, що усі державні службовці зобов'язані дотримуватись правил етичної поведінки (ст. 8), за порушення яких їх буде притягнуто до дисциплінарної відповідальності (ст. 64) [10]. На наш погляд, наведені норми є свідченням визнання державою на законодавчому рівні політкоректності у сфері публічного управління та гарантування дотримання толерантного ставлення на державній службі;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Питання проведення гендерно-правової експертизи» від 28 листопада 2018 р. № 997, якою затверджено Порядок проведення гендерно-правової експертизи вітчизняної нормативно-правової бази (як діючих правових актів, так і проєктів). Проведення такої експертизи має подвійну мету, спрямовану на забезпечення політкоректного змісту усіх нормативно-правових актів України (рис. 4) [23].

– Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 р. № 722/2019, який був виданий «з метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина». У цьому документі з-поміж численних цілей, закріплено дві цілі, що містять політкоректний зміст – забезпечення гендерної рівності та скорочення нерівності [29];

Рис. 4. Мета проведення гендерно-правової експертизи нормативно-правової бази.

Джерело: сформовано автором на основі [23]

– Наказ Міністерства соціальної політики «Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів» від 7 лютого 2020 р. № 86. Затверджена Інструкція містить перелік вимог, що висуваються до усіх нормативно-правових актів щодо застосування гендерних підходів під час їх розробки. Такими підходами є стратегії, котрі забезпечують врахування інтересів, можливостей, знань й умінь усіх людей незалежно від їх статті для отримання ними рівних благ та надання рівноправного становища в суспільстві (рис. 5) [22];

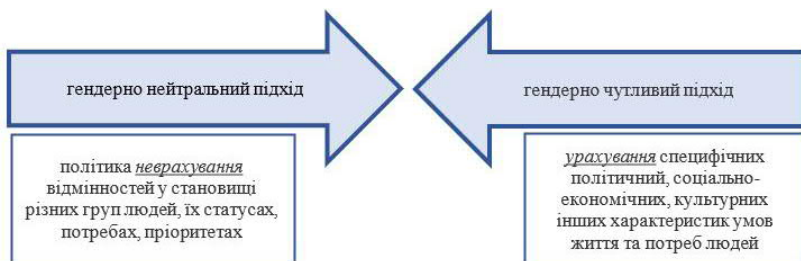

Рис. 5. Гендерні підходи, які застосовуються під час розроблення нормативних актів.

Джерело: сформовано автором на основі [22]

– Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності» від 16 вересня 2020 року № 1128, яка спрямована на створення майбутнього, в якому кожна людина незалежно від статті, котра мешкає в Україні, може користуватися рівними правами і можливостями, що є необхідними для повноцінної і повноправної участі в усіх суспільних сферах. Відповідно очікуваними результатами від реалізації положень даної Концепції є сприйняття абсолютної рівності усіх людей, популяризація серед населення країни нетерпимості до будь-яких можливих форм дискримінації, подолання усталених стереотипів, у тому числі гендерних, та формування політкоректної поведінки [24]. Окрім того, вважаємо, що виконання положень вказаної Концепції є важливим кроком на шляху до побудови України як держави з високим рівнем політкоректності та її якнайшвидшого вступу до Європейського Союзу;

– Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» від 14 квітня 2021 р. № 366-р, прийняття яко було ініційовано першою леді України. Дана Стратегія стала першим, комплексним документом покликаним «стерти» усі перешкоди на шляху реалізації прав і свобод людей, задоволення їх потреб й інтересів, а також забезпечення рівних можливостей кожного у поліетнічному суспільстві нашої держави [26]. Ця мета має

бути досягнута шляхом реалізації шістьох взаємопов'язаних між собою напрямів безбар'єрності у всіх сферах публічної політики й управління, котрі витікають один із одного та ґрунтуються на основі принципів гендерної рівності, доступності і політкоректності (рис. 6) [25].

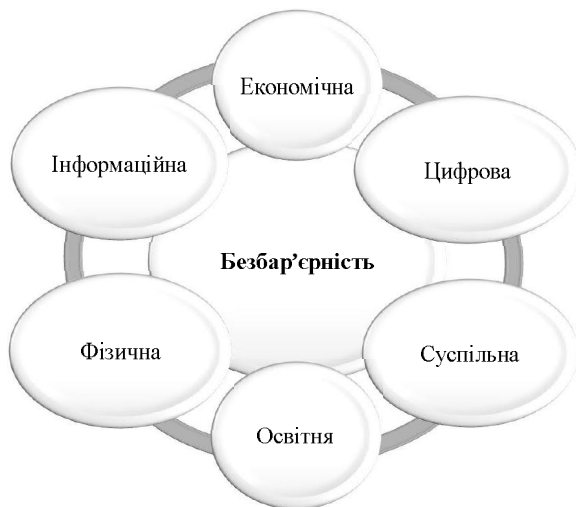

Рис. 6. Напрями безбар'єрного простору в Україні.
Джерело: сформовано автором на основі [25]

На наш погляд, ці напрями не лише про забезпечення безперешкодного і рівноправного доступу всіх груп населення країни (незалежно від їх віку, статті, матеріального становища чи фізичного стану тощо) до різних сфер життєдіяльності та здійснення «гнучкого» публічного управління, а, насамперед, про формування у суспільстві культури політкоректності й політики терпимості та толерантного ставлення один до одного. Це, зокрема, про мову, адже те, як ми спілкуємось із людьми, котрі чимось від нас відрізняються, має колосальний вплив на них (при цьому не менше ніж наші дії). У цілому, це про внутрішню готовність кожного створити таке середовище (у тому числі мовне), в якому буде максимально комфортно всім;

– Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 2 травня 2023 р. № 3077-IX, текст якого написаний аналогічно до тексту Закону України «Про державну службу» з урахуванням специфіки служби в самоврядних органах влади, є одним із наймасштабніших документів у сфері місцевого самоврядування за останні п'ять років. Він передбачає збільшення прозорості й підвищення рівня ефективності служби в органах місцевого самоврядування та наближення такої служби до стандартів і вимог Європейського Союзу [4]. Цей Закон ще не набув чинності, оскільки наприкінці його положень прописано, що він стає діючим «не раніше, ніж через шість місяців з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні» [14]. Враховуючи те, що наразі в Україні триває воєнний стан, ми продовжуємо керуватися нормами Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», прийнятого у 2001 р.

Закон № 3077-IX визначає принципи й організаційно-правові засади функціонування служби в органах місцевого самоврядування, орієнтованої на забезпечення інтересів територіальних громад та держави, зокрема. У нормах цього Закону також закладено ідеї політкоректності, що виражаються у «забороні всіх форм та проявів дискримінації, відсутності необґрунтованих обмежень або надання необґрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на службу в органи місцевого самоврядування та її проходження; утриманні від демонстрації службовцями власних політичних поглядів і уподобань під час виконання ними посадових обов'язків» (ч. 1 ст. 4, ч. 4 ст. 18). Окрім того, в документі закріплено обов'язок посадових осіб органів місцевого самоврядування дотримуватись правил етичної поведінки (п. 2 ч. 1 ст. 10), за порушення яких їх буде притягнуто до дисциплінарної відповідальності (ч. 1 ст. 57) [14].

Наведені норми нового Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», на наш погляд, так само як і аналогічні норми Закону України «Про державну службу», свідчать про визнання на законодавчому рівні ідеї політкоректності у сфері публічного управління та гарантування дотримання

толерантного ставлення на службі в самоврядних органах влади, унеможливаючи будь-які форми і прояви дискримінації з боку посадових осіб по відношенню до своїх колег чи відвідувачів. До речі, діючий на сьогодні Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» подібних норм взагалі не містить. Враховуючи це, можна говорити про відсутність правового закріплення ідеї політкоректності на відповідній службі, що, на наше переконання, негативно відображається на рівні прозорості, якості й ефективності роботи самоврядних органів влади та їх посадових осіб.

Висновки. Політкоректність у сучасному світі є важливим елементом повсякденного спілкування, особливо, у сфері публічного управління. Сьогодні політкоректність – це еталон соціально допустимої і прийнятної поведінки публічних службовців при спілкуванні з різними верствами та групами (віковими, етнічними, статевими тощо) населення з метою недопущення будь-яких утисків чи приниження честі й гідності людини, шляхом використання стилістично-нетральної лексики та невербальної комунікації.

Ідея політкоректності закріплена у численних міжнародних нормативно-правових актах, проте безпосередньо визначення даного поняття в їх положеннях не міститься. Переважно превалює таке поняття як «дискримінація», що вказує на рівне і толерантне ставлення та максимально безбар'єрну реалізацію загальнолюдських прав і свобод. У вітчизняному законодавстві також не міститься визначення поняття «політкоректність», а лише закріплено принципи й ідеї «дискримінаційної безбар'єрності». Враховуючи інтенсивний процес євроінтеграції України та наслідки від повномасштабної війни, сподіваємось, що політкоректність, як принцип й модель поведінки на публічній службі та в інших суспільних сферах буде закріплена на законодавчому рівні у найближчий час. Оскільки політкоректне спілкування – це вже не виняток, а комунікативна норма.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІТКОРЕКТНОСТІ НА ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано правове регулювання застосування політкоректності на публічній службі в Україні за сучасних умов. На початку дослідження зазначено про передумови виникнення та умови втілення ідеї політкоректності. Розкрито зміст поняття «політкоректність» з різних сторін, зважаючи на те, що саме вкладається у нього та в якому контексті його застосовують. Вказано, що застосування політкоректності на публічній службі сприяє налагоджуванню контактів між різними категоріями осіб, формуванню доброзичливо-нейтральних стосунків, укріплення гуманістичних настроїв у суспільстві та посилення довіри громадськості до влади (чиновницького апарату). Основна частина статті присвячена аналізу нормативного закріплення ідеї політкоректності у численних міжнародних і вітчизняних правових актах. З'ясовано, що у положеннях досліджуваних міжнародних документів містяться норми, котрі опосередковано врегульовують питання забезпечення політкоректності у сфері публічного управління та і в інших суспільних сферах, проте чітке нормативне визначення самого поняття «політкоректність» відсутнє. Встановлено, що у вітчизняному законодавстві також не міститься нормативного визначення поняття «політкоректність», а лише закріплено принципи «дискримінаційної безбар'єрності». Безпосередньо ці принципи закладені в ст. 24 Конституції України. На основі вказаної конституційної норми у різні часові проміжки були прийняті правові акти, що деталізують застосування політкоректності на публічній службі в Україні. Наприкінці статті зроблено висновок, що політкоректність у сучасному світі є важливим елементом повсякденного спілкування, особливо, у сфері публічного управління. Політкоректність – це еталон соціально допустимої і прийнятної поведінки публічних службовців при спілкуванні з різними верствами та групами (віковими, етнічними, статевими тощо) населення з метою недопущення будь-яких утисків чи приниження честі й гідності людини, шляхом

використання стилістично-неутральної лексики та невербальної комунікації.

Ключові слова: політкоректність, неупередженість, нерівність, модель поведінки, дискримінація, гендерний підхід.

Author Contributions: Conceptualization, B.W.A. and L.W.F.; Writing – original draft, B.W.A. and L.W.F.; Writing – review & editing, B.W.A. and L.M.F. Author has read and agreed to the published version of the manuscript.

Funding: This research received no external funding.

Institutional Review Board Statement: Not applicable as study did not include human subjects.

Informed Consent Statement: Not applicable.

Data Availability Statement: Data is contained within the article.

Conflicts of Interest: The author declares no conflict of interest.

References

1. Andriyash, V.I., & Yevtushenko, N.O. (2022). Politychna korektnist' yak suspil'nyy fenomen: geneza ta kontseptualizatsiya [Political correctness as a social phenomenon: genesis and conceptualization]. *Pravo ta derzhavne upravlinnya – Law and public administration*, 1, (pp. 144-150) [in Ukrainian].

2. Bazylyev, V.N. (2007). Linhvistychni imperatyvy politkorektnosti [Linguistic imperatives of political correctness]. *Politychna linhvistyka – Political Linguistics*, 3(23), (pp. 8-10) [in Ukrainian].

3. Borodina, D.L. (2014) Koncepcija socialjnogho konstruvannja realjno-sti P. Berghera i T. Lukmana jak interpretacijna skhema doslidzhennja imidzhu mista [The concept of social construction of reality by P. Berger and T. Lukman as an interpretative scheme for achieving the image of the place]. *Ghrani – Grani*, 10(114), (pp. 80-84) [in Ukrainian].

4. Verkhovna Rada ukhvalyla novyy Zakon «Pro sluzhbu v orhanakh mist-sevoho samovryaduvannya» [The Verkhovna Rada adopted a new Law «On service in local self-government bodies»]. (n.d.). *socsprava.com.ua*. Retrieved from: <https://socsprava.com.ua/verhovna-rada-uhvalyla-novyj-zakon-pro-slu-zhbu-v-organah-miscevogo-samovryaduvannya/> [in Ukrainian].

5. Horinetskyi, O.Y. Shcho take politkorektnist [What is political correctness]. (n.d.). *politteo.online*. Retrieved from: <https://politteo.online/materialy/shho-take-politkorektnist/> [in Ukrainian].

6. Yevropeiska konventsiya pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod [The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. (1950). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].

7. Yemelyanov, V.M., & Yevtushenko, N.O. (2022). Politychna korektnist – sotsialnyi konstrukt suchasnoho movnoho prostoru publichnoho upravlinnya [Political correctness is a social construct of the modern linguistic space of public administration]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – Public Administration and Regional Development*, 17, (pp. 698-717) [in Ukrainian].

8. Zavadska, O.R. (2011). Peyoratyvnyi aspekt politkorektnosti [The pejorative aspect of political correctness]. *Studiia Linhvistik – Studia Linguistic*, 6, (pp. 350-356) [in Ukrainian].

9. Zahalna deklaratsiya prav lyudyny [Universal Declaration of Human Rights]. (1948). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015 [in Ukrainian].

10. Zakon Ukrayiny «Pro derzhavnu sluzhbu» No. 889-VIII vid 10 hrudnya 2015 r. [Law of Ukraine «On Civil Service» No. 889-VIII of December 10, 2015]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> [in Ukrainian].

11. Zakon Ukrayiny «Pro zabezpechennya rivnykh prav ta mozhlyvostey zhynok i cholovikiv» No. 2866-IV vid 15 veresnya 2005 r. [Law of Ukraine «On Ensuring Equal Rights and Opportunities of Women and Men» No. 2866-IV of September 15, 2005]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> [in Ukrainian].

12. Zakon Ukrayiny «Pro zasady zapobihannya ta protydyi dyskryminatsiyi v Ukrayini» No. 5207-VI vid veresnya 2012 r. [Law of Ukraine «On Principles of Prevention and Counteraction of Discrimination in Ukraine» No. 5207-VI of September 6, 2012]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> [in Ukrainian].

13. Zakon Ukrayiny «Pro osnovy sotsial'noyi zakhyshchenosti osib z invalidnistyu v Ukrayini» No. 875-XII vid 21 bereznya 1991 r. [Law of Ukraine «On the Basics of Social Protection of Persons with Disabilities in Ukraine» No. 875-XII of March 21, 1991]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> [in Ukrainian].

14. Zakon Ukrainy «Pro sluzhbu v orhanakh mistsevoho samovvryaduvannya» No. 3077-IX vid 2 travnya 2023 r. [Law of Ukraine «On service in local self-government bodies» No. 3077-IX of May 2, 2023]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20#Text> [in Ukrainian].

15. Konventsiiya pro likvidatsiyu vsikh form dyskryminatsiyi shchodo zhinok [Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women]. (1979). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 [in Ukrainian].

16. Konventsiiya pro prava osib z invalidnistyu [Convention on the Rights of Persons with Disabilities]. (2006). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g_71#Text [in Ukrainian].

17. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. (1996). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

18. Loshchenova, I.F., & Nikishyna, V.V. (2014). Perekladatski transformatsiyi yak efektyvnyy zasib dosyahnennya adekvatnosti perekladu [Translation transformations as an effective means of achieving translation adequacy]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholya – Scientific notes of the Nizhyn State University named after Mykola Gogol*, 3, (pp. 102-105) [in Ukrainian].

19. Mizhnarodna konventsiiya pro likvidatsiyu vsikh form rasovoyi dyskryminatsiyi [International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination]. (1965). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text [in Ukrainian].

20. Mizhnarodnyy pakt pro hromadyanski ta politychni prava [International Covenant on Civil and Political Rights]. (1966). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text [in Ukrainian].

21. Mizhnarodnyy pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights]. (1966). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text [in Ukrainian].

22. Nakaz Ministerstva sotsialnoyi polityky «Pro zatverdzhennya Instrukt-siyi shchodo inte-hratsiyi hendernykh pidkhodiv pid chas rozroblennya normatyvno-pravovykh aktiv» No. 86 vid 7 lyutoho 2020 r. [Order of the Ministry of Social Policy «On Approval of the Instructions on the Integration of Gender Approaches in the Development of Regulatory Acts» No. 86 of February 7, 2020]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20#Text> [in Ukrainian].

23. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pytannya provedennya henderno-pravovoyi ekspertyzy» No. 997 vid 28 lystopada 2018 r. [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Issues of conducting gender-legal expertise» No. 997 of November 28, 2018]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

24. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennya Kontseptsii komunikatsiyi u sferi gendernoyi rivnosti» No. 1128 vid 16 veresnya 2020 r. [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Concept of Communication in the Field of Gender Equality» No. 1128 of September 16, 2020]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

25. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennya Natsional'noyi stratehiyi iz stvorennya bezbar'yerneho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku» No. 366-r vid 14 kvitnya 2021 r. [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the approval of the National Strategy for the creation of a barrier-free space in Ukraine for the period until 2030» No. 366-r of April 14, 2021]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

26. Savoiska, S.V. (2016). Ukrayinske suspilstvo polietnichne chy bahatonatsionalne? [Is Ukrainian society polyethnic or multinational?]. Proceedings from TEPRE '16: *Druha Pivdenoukrayins'ka konventa Mizhnarodnoyi asotsiatsiyi studentiv politychnoyi nauky «Stykhiya polityky: revolyutsiya ta evolyutsiya» – The Second South Ukrainian Convention of the International Association of Political Science Students «Elements of Politics: Revolution and Evolution»*. (pp. 44-47). Odesa: Natsionalnyy universytet «Odes'ka yurydychna akademiya» [in Ukrainian].

27. Tarasova, V.V. (2019). Evolyutsiya politkorektnosti (na materialakhlo-movnoho mas-mediynoho dyskursu) [The evolution of political correctness (on the material of the English-language mass media discourse)]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, (Vol. 1), 38, (pp. 205-208) [in Ukrainian].

28. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro vdoskonalennya roboty tsentral'nykh i mistsevykh orhaniv vykonavchoyi vlady shchodo zabezpechennya rivnykh prav ta mozhlyvostey zhinok i cholovikiv» No. 1135/2005 vid 26 lypnya 2005 r. [Decree of the President of Ukraine «On improving the work of central and local executive bodies to ensure equal rights and opportunities for women and men» No. 1135/2005 of July 26, 2005]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135/2005#Text> [in Ukrainian].

29. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku» No. 722/2019 vid 30 veresnya 2019 r. [Decree of the President of Ukraine «On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030» No. 722/2019 of September 30, 2019]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> [in Ukrainian].

30. Ukrayina ne maye mizhnarodnykh zoboviazan shchodo SOHI (pravova ekspertyza) [Ukraine has no international obligations regarding SOGI (legal expertise)]. (n.d.). *vsirazom.ua*. Retrieved from: <https://vsirazom.ua/article/ukrayina-ne-maye-mizhnarodnyh-zobovyazan-shhodo-sogi-pravova-ekspertyza#:~:text=2> [in Ukrainian].

31. Shcho take Yevropeiska konventsiiya pro zakhyst prav lyudyny i yaki prava ta svobody vona harantuye [What is the European Convention on the Protection of Human Rights and what rights and freedoms does it guarantee]. (n.d.). *pzmrujust.gov.ua*. Retrieved from: <https://pzmrujust.gov.ua/yurydychni-konsultatsii/776-shcho-take-yevropeiska-konventsiiya-pro-zakhyst-prav-liudyny-i-ia-ki-prava-ta-svobody-vona-harantuie-17102017> [in Ukrainian].

32. Loury, G.C. (1994). Self-censorship. *Our Country, Our Culture: The Politics of Political Correctness*, (pp. 133-142). New-York: A Partisan Review Press. [in English].

33. Raymond, W. (1995). *Dictionary of Politics*. Virginia: Brunswick Publishing Co. [in English]

Відомості про автора / Information about the Author

Анастасія Шульга, к.н.держ.упр., доцент кафедри публічного управління та адміністрування Навчально-наукового інституту публічного управління та адміністрування Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: ondain2009@ukr.net, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8528-8722>.

Anastasiia Shulha, Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor of the Department of Public Administration and Management of the Educational and Scientific Institute of Public Management and Administration of the Black Sea National University

named after Peter Mohyla, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: ondain2009@ukr.net, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8528-8722>.

Shulha, A. (2024). Legal regulation of the application of political correctness in public service in Ukraine. *Public Administration and Regional Development*, 25, 725-750. <https://doi.org/10.34132/pard2024.25.01>